

УДК 630.2

**KHARKIV SCHOOL OF FOREST TYPOLOGY, ITS SIGNIFICANCE
IN THE MODERN EDUCATIONAL PROCESS****ХАРКІВСЬКА ШКОЛА ЛІСОВОЇ ТИПОЛОГІЇ, ЇЇ ЗНАЧЕННЯ
В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ****Rozniakova S.I. / Познякова С.І.***s.a.s., associate professor / к.с.-г.н., доцент*

ORCID: 0000-0002-3643-5845

*State Biotechnological University, Kharkiv, Alchevskyyh, 44, 61002**Державний біотехнологічний університет, Харків, Алчевських, 44, 61002*

Анотація. В роботі розглядається становлення та розвиток Харківської школи лісової типології, засновниками якої були професори Д.В. Воробйов, Б.Ф. Остапенко. Наукова лісотипологічна школа має велике значення в підготовці фахівців лісового господарства. Наукові дослідження Д.В. Воробйова, Б.Ф. Остапенка продовжують науковці, викладачі, студенти факультету лісового господарства, деревооброблювальних технологій та землевпорядкування Державного біотехнологічного університету. Вивчення трав'яного покриву у різних типах лісу є невід'ємною частиною лісотипологічних досліджень, оскільки саме трав'яні рослини виступають індикаторами лісорослинних умов, збалансованого розвитку лісового фітоценозу.

Ключові слова: лісова типологія, наукова школа, рослини-індикатори, насадження дуба.

Abstract. The work examines the formation and development of the Kharkiv School of Forest Typology, the founders of which were professors D.V. Vorobyov, B.F. Ostapenko. The scientific school of forest typology is of great importance in the training of forestry specialists. Scientific research by D.V. Vorobyova, B.F. Ostapenko is continued by scientists, teachers, students of the Faculty of Forestry, Woodworking Technologies and Land Management of the State Biotechnology University. The study of grass cover in different types of forest is an integral part of forest typological research, since it is grass plants that act as indicators of forest vegetation conditions and the balanced development of forest phytocenosis.

Key words: forest typology, scientific school, indicator plants, oak plantations.

Вступ.

Ліси України є її національним багатством і за своїм призначенням та розташуванням виконують переважно водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні, естетичні, виховні, інші функції та є джерелом для задоволення потреб суспільства в лісових ресурсах. Усі ліси на території України, незалежно від того, на землях яких категорій за основним цільовим призначенням вони зростають, та незалежно від права власності на них, становлять лісовий фонд України і перебувають під охороною держави [1, с. 4].

Підготовка висококваліфікованих спеціалістів, які володіють сучасними методами ведення лісового господарства на засадах безперервного, раціонального і невиснажливого використання лісових ресурсів із врахуванням екологічних, економічних та соціальних чинників, є актуальним завданням в сучасному освітньому процесі.

Основний текст.

Понад 205 років факультет лісового господарства Харківського

національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва нині, після реорганізації університетів, факультет лісового господарства, деревооброблювальних технологій та землевпорядкування Державного біотехнологічного університету готує фахівців лісової галузі. Він є одним з найстаріших у системі вищої аграрної освіти України і світу. Заснування факультету пов'язано зі створенням 17 (5) жовтня 1816 р. за указом імператора Олександра I Лісівничої школи у Варшаві [2, с. 25]. Лісівнича школа була «першим академічним лісівничим навчальним закладом на польських землях і одним з перших лісівничих – у світі» [3].

Наукове дослідження польського періоду в історії Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва нині Державного біотехнологічного університету набуває особливого значення в сучасних умовах приєднання української вищої освіти до Болонського процесу, адже впродовж 1816–1914 рр. навчальний заклад, незважаючи на цілковитий контроль з боку російської адміністрації, формувався під впливом традицій європейської освіти на території етнічної Польщі [4, с. 78].

На факультетах біотехнологічного університету сформовані потужні наукові школи, які відомі далеко за межами нашої країни. Їхній доробок використовують у сучасному освітньому процесі. На факультеті лісового господарства, деревооброблювальних технологій та землевпорядкування працювали відомі вчені-лісівники, серед яких доктори наук, академіки, професори: Г.М. Висоцький, А.Б. Жуков, П.С. Погребняк, С.С. П'ятницький, Б.Ф. Остапенко, О.І. Колесніков, Д.В. Воробйов, А.Г. Міхович, М.М. Дрюченко, П.П. Ізюмський, М.А. Лохматов, О.С. Мігунова, [5, с. 196–215].

Становлення та розвиток Української школи лісової типології нерозривно пов'язане з іменами Д.В. Воробйова та Б.Ф. Остапенка. Сьогодні їх із повним правом можна назвати засновниками Харківської лісоекологічної школи лісової типології. Ідеологом та натхненником досліджень був професор Д.В. Воробйов, згодом ця ініціатива перейшла до професора Б.Ф. Остапенка та його учнів [6].

Зазначимо, що така робота могла бути виконана лише за умови спільної цілеспрямованої та самовідданої праці вчених, які створили у стінах тоді ще Харківського сільськогосподарського інституту імені В.В. Докучаєва унікальну за своєю значимістю лісотипологічну школу. Ініціатор та теоретик професор Д.В. Воробйов та талановитий вчений – послідовник та продовжувач професор Б.Ф. Остапенко сформували науковий напрямок, відомий далеко за межами України. У 80-90-ті роки минулого століття за безпосередньої участі та під керівництвом професора Б.Ф. Остапенка організовуються експедиційні роботи. Лісотипологічними дослідженнями було охоплено всю різноманітність лісів рівнинної частини України. Цей етап досліджень завершився розробкою класифікації типів лісу всієї України та виданням їхнього кадастру по лісовій, лісостеповій та степовій зонах. Класифікаційна система таксонів лісової типології знайшла своє застосування в теорії лісознавства і була затребувана практикою лісового господарства [6].

Як зазначає М.А. Голубець, лісова типологія має необмежені можливості її використання для оцінки й типологічної характеристики кожної конкретної ділянки земної поверхні, вкритої лісом чи глибоко зміненої внаслідок господарської трансформації людиною, у практиці лісовпорядкування, планування та організації всіх видів лісogосподарської діяльності – насінництва, лісових культур, догляду за лісостанами, природного відновлення, лісоексплуатації тощо [7].

Ми вже понад 20 років проводимо типологічні дослідження в лісах Лівобережного Лісостепу України, продовжуючи роботи науковців Харківської школи лісової типології. Вивчення трав'яного покриву у різних типах лісу є невід'ємною частиною лісотипологічних досліджень [8, 9, 10, 11]. Оскільки, саме трав'янисті рослини є індикаторами лісорослинних умов, збалансованого розвитку лісового фітоценозу, сталого ведення лісового господарства.

Формування трав'яного покриву, як структурно-функціонального елементу лісового біоценозу, вивчалось багатьма дослідниками протягом тривалого часу. Показано, що трав'яний покрив є надійним індикатором умов місцезростання. Формування трав'янистої рослинності під наметом дубових насаджень досліджено всебічно і різнопланово. Проте динаміка трав'янистої рослинності, її екоморфна структура в культурах дуба в свіжій кленово-липовій діброві все ще потребує вивчення.

Структура трав'яного покриву в природних насадженнях, а також в стиглих культурах дуба наближається до клімаксового стану. Надґрунтовий покрив дубових біоценозів лісостепової зони являє собою високоорганізовану систему, яка пристосована для максимального використання природного середовища. Трав'яний покрив у таких лісах є давнім комплексом видів, який пройшов тривалу еволюцію взаємопристосувань, що зумовило його видову різноманітність та стійку ценотичну структуру.

За результатами наших досліджень, в дубових насадженнях Лівобережного Лісостепу України найбільш поширеними є 16 видів трав'яних рослин, серед яких найбільшу рясність, проективне покриття та зустрічність на пробних площах мають яглиця звичайна (*Aegopodium podagraria* L.), копитняк європейський (*Asarum europaeum* L.), зірочник ланцетовидний (*Stellaria holostea* L.), осока волосиста (*Carex pilosa* Scop.) (таблиця 1.).

Екоморфна структура трав'яної рослинності відображає особливості індивідуального розвитку дубового насадження. Ценоморфна структура трав'янистих рослин залежить від віку, складу насадження, зімкнутості крон. Так, у незімкнутих культурах дуба представлені всі ценоморфи – сільванти, пратанти, рудеранти, тобто лісові види, лучні світлолюбні і рудеральні види. У зімкнутих культурах дуба лісові види становлять 80–100%.

Трофоморфна і гігоморфна структура трав'яного покриву є типовою для надґрунтового покриву, що формується в зімкнутих насадженнях дуба, які ростуть в умовах свіжої кленово-липової діброви. Мегатрофні види становлять, найчастіше 100%. Для умов свіжої кленово-липової діброви мезофільні види рослин є переважною більшістю.

Таблиця 1 - Видовий склад трав'яних рослин в насадженнях дуба

Назва виду	Родина	Екоморфи			Сер. рясні сть	Сер. зустріч ність,%
		цено-морфи	трофо-морфи	гігро-морфи		
Гравілат міський	Розові	Sil	MgTr	Ms	1	10
Зірочник ланцетоподібний	Гвоздичні	Sil	MgTr	Ms	4	80
Копитняк європейський	Хвилівникові	Sil	MgTr	HgMs	4	70
Кропива дводомна	Кропивові	Ru	MgTr	Ms	1	10
Купина багатоквіткова	Лілейні	Sil	MgTr	Ms	2	30
Маренка запашна	Маренові	Sil	MgTr	Ms	3	50
Медунка темна	Шорстколисті	Sil	MgTr	Ms	1	60
Осока волосиста	Осокові	Sil	MgTr	Ms	4	50
Переліска багаторічна	Молочайні	Sil	MgTr	Ms	3	30
Підмареник чіпкий	Маренові	Ru	MgTr	Ms	1	20
Просянка розлога	Злакові	Sil	MgTr	Ms	1	10
Розхідник шорсткий	Губоцвіті	Sil	MgTr	Ms	2	60
Фіалка дивна	Фіалкові	Sil	MgTr	Ms	1	30
Чина весняна	Бобові	Sil	MgTr	Ms	1	10
Чистець лісовий	Губоцвіті	Sil	MgTr	Ms	2	40
Яглиця звичайна	Зонтичні	Sil	MgTr	Ms	4	90

Авторська розробка

Лімітуючим фактором поширення трав'янистих рослин під наметом лісових насаджень є освітленість. В місцях найбільшого змикання крон деревних рослин видове різноманіття, проєктивне покриття, рясність трав'янистих рослин значно зменшується.

Характерною особливістю горизонтальної будови трав'яного покриву дубових лісів слід вважати його мозаїчність, яка формується в результаті різної щільності і зімкнутості крон, мікрорельєфу, впливу людини тощо. До специфічних рис трав'яного покриву дубових лісів відносяться: слабка вертикальна ярусність, простота горизонтальної будови, висока мозаїчність і слабка флористична насиченість.

Висновки.

Лісотипологічна наукова школа, яку створили Д.В. Воробйов, Б.Ф. Остапенко у стінах Харківського сільськогосподарського інституту імені В.В. Докучаєва є ефективною моделлю освіти, яка транслює, крім суто наукового змісту, культурні цінності від старшого покоління до молодшого. Питання, пов'язані з формуванням та успішним функціонуванням наукових шкіл, їх внеском у вітчизняну та світову науку набувають особливого значення.

Харківська лісотипологічна наукова школа є унікальною і неповторною в історії лісівничої науки. Наукову спадщину засновників Харківської школи лісової типології необхідно зберегти та продовжити дослідження, яким сьогодні немає рівних.

Література:

1. Лісовий кодекс України. Київ: Закон України. 2006. 34 с.
2. Голікова О.М. Варшавське Лісівниче училище та його роль у становленні факультету лісового господарства Харківського НАУ імені В.В. Докучаєва. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки». 2014. № 1119. Вип. 18. С. 24–30.
3. Historia Wydziału Leśnego SGGW. Режим доступу: <https://wl.sggw.edu.pl/wydzial-lesny/o-wydziale/> (дата звернення: 15.05.2023).
4. Голікова О.М., Кравцов А.І., Киричок Р.І. Історія Харківського національного аграрного університету імені В.В. Докучаєва. Харків: Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. 2011. 544 с.
5. Пузік В.К., Кравцов А.І., Голікова О.М. та ін. Докучаєвці. Харків: Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. 2016. 288 с.
6. Салтыков А.Н., Познякова С.И. Основоположники харьковской школы лесной типологии Д.В. Воробьев, Б.Ф. Остапенко. Харків: Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. 2014. 82 с.
7. Голубець М.А. Лісова типологія – наукова основа культури та ефективності лісового господарства. Український державний лісотехнічний університет. Науковий вісник. 2004. Вип. 14.5. С. 14–18.
8. Познякова С.І. Динаміка трав'яного покриву культур дуба в сухій кленово-липовій діброві. Вісник ХДАУ. 1999. С. 308–313.
9. Познякова С.І. Особливості формування трав'янистої рослинності в культурах дуба різного віку в сухій кленово-липовій діброві. Лісівництво і агролісомеліорація. 1999. Вип. 95. С. 86–90.
10. Познякова С.І., Лук'янець В.А. Біологічне різноманіття трав'яного покриву у культурах дуба після суцільних реконструктивних рубок. Вісник ХНАУ. Сер «Ґрунтознавство, агрохімія, землеробство, лісове господарство». 2010. № 5. С. 179–182.
11. Познякова С.І. Особливості формування лісових насаджень в різних типах лісу в ДП «Краснопільський агролісгосп». Вісник ХНАУ. Сер. «Ґрунтознавство, агрохімія, землеробство, лісове господарство, екологія ґрунтів». 2020. Вип. 1. С. 183–191.

Стаття відправлена: 19.05.2023 р.

© Познякова С.І.